

UOLEVI LEHTINEN

Taloustieteiden haasteet

Tiedelähtöistä taantuma- ja lamakeskustelua on pääasiassa käyty kansantaloustieteen ja kansantaloustieteilijöiden näkökulmista.¹ En suinkaan pidä tätä keskustelua merkityksettömänä tai huonona. Esimerkiksi talouden infrastruktuurin ja rakennemuutosten kehitystyöhön kansantaloustieteellä on paljon annettavaa. Makrotason talous- ja rahapoliittisessa keskustelussa kansantaloustieteen panos on korvaamaton.

Kansantaloustieteilijöiden vetämänä käyty julkinen keskustelu ei kuitenkaan ole näyttänyt tuottavan ratkaisevan merkittäviä näkemyksiä ja johtopäätöksiä taantumien ennakoinnin, ennaltaehkäisyyn, hoidon tai jälkitoimenpiteiden kannalta. Pikemminkin tuore kriisikausi on nostanut esiin kansantaloustieteen ongelmia, puutteita ja haasteita (ks. myös Colander et al.

2009). Sen vuoksi on perusteltua esittää monia kyseenalaistavia, osin päällekkäisiä kysymyksiä kansantaloustieteen luonteesta ja tiedeperustasta. Useat seuraavassa esittämistäni kysymyksistä koskevat myös liiketaloustieteitä joiltain osin ja vähintäänkin analogisesti. Sen vuoksi tässä käytävä keskustelu on merkityksellistä myös eri liiketaloustieteiden kannalta.

Ovatko kansantaloustieteen sekä kansantaloustiedepohjaisen keskustelun ja päätöksenteon taustalla olevat teoriat ja mallit jollain tapaa kyseenalaisia ja/tai kyseenalaisille perusolettamuksille rakentuvia? Tähän peruskysymyseen liittyy esimerkiksi seuraavia alakysymyksiä: Olisiko syytä entistä enemmän jättää sivuun economic man -tyyppinen, rationalistinen ajattelu, vaikka se johtaisikin kauniista, matemaattisesti muotoilluista teorioista tinkimiseen? Ovatko sellaiset peruskäsitteet kuin vapaa kilpailu, tehokkaat markkinat, täydellinen tieto, kuluttajien ja yritysten rationaalinen käyttäytyminen ja voiton tai omistaja-arvon maksimointi liian kaukana todellisuudesta? Eivätkö teoriat ja

1 Käytän tässä esityksessä termiä kansantaloustiede, vaikka kansantaloustieteilijät mieluummin käyttävätkin termiä taloustiede. Mielestäni on tässä esityksessä syytä erottaa kansantaloustiede eri liiketaloustieteistä ja toisaalta välttää ylikattavaa termiä taloustiede silloin, kun ei tarkoiteta sekä kansantaloustiedettä että liiketaloustieteitä. Monet esittämäni kysymykset koskevat kuitenkin analogisesti myös liiketaloustieteitä.

mallit sekä niiden perustana olevat oletukset yleensäkin vastaa riittävässä määrin todellisuutta?

Onko väistely kansantalouden keskeisiä ongelmia ja tyydytty näennäistieteellisiin mutta elegantisti matematisoitaviin malleihin johtaviin ongelmiin? Onko tällaisiin valintoihin houkutelut myös se, että ne ovat tukeneet tutkijoiden julkaisumahdollisuuksia ja urakehitystä?

Ovatko tarkastelutasot ja -näkökulmat tarkoituksenmukaiset? Esimerkiksi onko lyöty laimin mikrotarkastelua? Saavatko kuluttajat ja yritykset kylliksi huomiota siihen nähden, että ne ovat viime kädessä avainasemassa markkinoilla ja kilpailussa? Onko syytä kiinnittää enemmän huomiota jakelutien eri portaisiin? Ovatko eettiset ongelmat saaneet liian vähän huomiota (ks. esim. Donaldson 2002)?

Entä onko mahdollista yhdistää rationalistisia ja behavioristisia lähtökohtia, teorioita ja malleja (vrt. Lehtinen 2011)? Eiväthän ne ole välttämättä toisiaan poissulkevia. Esimerkiksi liiketaloudellisessa kuluttajakäyttäytymistä koskevassa teorianmuodostuksessa on käytetty hyväksi ja luotu matemaattisesti formuloituja, käyttäytymistieteellisiin lähtökohtiin perustuvia malleja. Myös kansantaloustieteilijät ovat pyrkineet etsimään ratkaisuja ja osaratkaisuja tähän ja moniin muihinkin edellä esitetyistä kysymyksistä. Niitä on löytynytkin, mutta luonnollisesti oppijärjestelmä ei ole lähestulkoonkaan kehittymisiensä päässä.

Edellistä tarkastelua yhteenvetävä kysymys: Onko klassinen tai edes uusklassinen taloustiede edelleen riittävän hyvä ja realistinen tukiranka kansantaloustieteen oppijärjestelmälle (vrt. esim. Varoufakis et al. 2011)? Sehän voi hidastaa tieteellistä kehitystä ja olla ideologisella tasolla vaarantamassa itse markkinataloutta.

Kenties tärkein ja hedelmällisin kaikista tiedettä ja teorian muodostusta koskevista kehittämiskohteista on monitieteisyyden ja monimallintamisen ymmärtäminen ja hyväksikäyttö. Koska taantuma- ja lamailmiöt kuten mahdollisesti valtaosa kansantalouden keskeisimmistä ilmiöistä ovat monimuotoisia ja monimutkaisia, niitä on syytä yrittää lähestyä monitieteisesti. Monitieteisyyden relevanssi voidaan tiivistää kansantaloustieteen – kuten itse asiassa kaikkien tieteenalojen – osalta seuraavanlaiseksi kaksoishaasteeksi: Jokaisen tieteenharjoittajan kannattaa selvittää monitieteisyyden hyödyntämismahdollisuuksia omien tutkimustensa kehittämisen kannalta. Sen vuoksi jokaisen tieteenharjoittajan tulee hankkia hyvä tietämys monitieteisyydestä, koska tämän tietämyksen pitäisi olla osa jokaisen tutkijan metodologistyyppistä osaamista.

Missä määrin käyttäytymistieteet (etenkin psykologia, sosiaalipsykologia ja sosiologia), filosofia, oikeustiede sekä muutkin tieteenalat voivat tarjota apua kansantaloustieteen teorianmuodostukseen? Onko taloudellinen käyttäytymisen luonteeltaan vain eräs monimuotoisen inhimillisen käyttäytymisen erityismuoto, johon liittyvät esimerkiksi persoonallisuuden piirteet, arvot ja asenteet? Jos näin on, onko hyvin suppeaksi arvioitavissa olevan ihmiskuvan ottaminen taloudellisen teorianmuodostuksen perustaksi varsin epärealistista? Riittävätkö peliteoreettiset tarkastelut kuvaamaan esimerkiksi erilaisia riippuvuuksia kuluttajien ja yritysten välillä?

Monitieteisyys ei ole yksinkertainen käsite. Voidaan puhua monitieteisyyskokonaisuudesta (multiple disciplinary or multiple disciplinary totality), joka tarkoittaa useiden tieteiden käyttämistä jonkin ilmiön tarkastelussa. Se on kattokäsite monitieteisyydelle, tieteiden välisyydelle ja poikkitieteellisyydelle. Nämä ovat eri-

tasoisia monitieteisyyskokonaisuuden osia tai variaatioita (Vrt. Choi ja Pak 2006, Lehtinen 2013). Tätä ei valitettavasti usein tajuta, mikä johtaa tarkastelun pinnallisuuteen ja yksipuolisuuteen.

Määritelmien pohdiskelua tärkeämpää lienee hahmotella, mitä monitieteisyyttä hyödyntämällä voidaan saada aikaan ja miten se tapahtuu. Monitieteisiä kokonaisuuksia ts. monitieteisesti kattavia teorioita, malleja ja viitekehyksiä voidaan luoda yhdistämisen (combining), lainaamisen (borrowing) ja sekoittamisen (blending) avulla. Ne ovat toistaiseksi riittämättömästi hyödynnettyjä teorioiden rakentamis- ja kehittämistyössä (ks. esim. Whetten, Felin ja King 2009, Oswick ja Hanlon 2011, Lehtinen 2013).

Jollakin (yhdellä) tieteenalalla voi olla kaksi tai useampia malleja (tai viitekehyksiä), jotka täydentävät toisiaan siten, että kohdetta voidaan tarkastella näiden mallien näkökulmista esimerkiksi malleja yhdistämällä. Voimme nimittää tätä monimallintamiseksi (multiple models or multiple modelling, vrt. myös Lehtinen 2011).

Monimallintaminen saattaa olla jopa tavallisemmin esiintyvä mahdollisuus kuin monitieteisyyskokonaisuuden eri muodot, koska varsinkin etäällä toisistaan olevien tieteenalojen yhdistäminen voi olla vaikeaa tai jopa mahdotonta ja/tai tarpeetontakin tieteenalojen erilaisen luonteen vuoksi. Monimallintamisen avulla voidaan rakentaa runsaasti uusia tieteellisiä malleja ja viitekehyksiä, jopa teorioitakin. Monimallintaminen itsessäänkin voi syventää radikaalisti tiedekäsitystämme, myös taloustieteissä.

Monitieteisyyskokonaisuus ja monimallintaminen saattavat lähestyä toisiaan. Esimerkiksi tietyn tieteenalan kahdella mallilla voi olla

selvästi eri tieteenaloihin pohjautuva tausta. Jos tämänkaltaiset mallit vaikkapa yhdistetään, uutta yhdistettyä mallia voidaan pitää monitieteisenä taustansa vuoksi (vrt. Lehtinen 2011).

Kaikilla tieteenaloilla ja kaikkia tieteenaloja koskevassa keskustelussa on tehty myös suoranaisia harharetkiä. Esimerkiksi kansantaloustieteilijöiden paljastavimmista harharetkistä taantuma- ja lamakeskustelun kannalta soveltunee hyvin laaja keskustelu ”uudesta taloudesta”. Tultaessa vuosituhannen vaihteseen monet tieteenharjoittajat ja ns. asiantuntijat alkoivat puhua niin ulkomailla kuin Suomesakin sellaisesta ”uudesta taloudesta”, jossa ICT-sektorilla tapahtuva kehitys ja sen seurannaisilmiöt takaavat jatkuvan kasvun ja suhdanne- ym. taloudellisten vaihtelujen vähäisyyden. Tämänkaltaiset kannanotot eivät tosin olleet edes uusia, koska Yalen huippuyliopiston professori Fisher arvioi jo syksyllä 1929 pörssiromahduksen ollessa ovelta, että osakekurssit ovat pysyvästi korkealla tasolla. Hän maksoi kovan hinnan virhearviostaan menettämällä huomattavan osan maineestaan ja suuren omaisuutensa.

Vielä vuonna 2003 talousnobelisti Lucas arvioi, että taantumantorjunnan ongelma on ratkaistu. Seuraavana vuonna Princetonin yliopiston professori Bernake esitti jotakuinkin samaa. Hän myönsi satunnaisten pienten taantumien esiintymismahdollisuudet, mutta katsoi vakavien taantumien syntymisajan olevan ohi globaaleista lamoista puhumattakaan. Bernake valittiin myöhemmin Yhdysvaltain keskuspankin pääjohtajaksi.

Olin kovin hämmentynyt edellisistä kannantotoista, koska olin jo vuonna 2000 kirjoittanut Kauppalehden (7.11.) artikkelin ”Mikä ihmehen uusi talous?”. Siinä ihmettelin suuresti

”uutta taloutta” koskevia oletuksia. Nykyään ei kukaan näytä puhuvan ”uudesta taloudesta”, ainakaan ilmoittautuvan sen puolestapuhujaksi. Tämä ei ole mikään ihme, jos muistetaan viime vuosien talouskehitystä. Sen sijaan talouden vaihteluista keskusteleminen ja niiden tutkiminen tuntuu merkityksellisemmältä kuin juuri koskaan aikaisemmin.

Eiköhän kaikki edellä sanottu jo oikeuta kysymään, olisiko aika kypsä avoimen ja vakavan keskustelun ja siihen liittyvän tutkimuksen lisäämiseen kansantaloustieteen luonteesta. Ainakin tällainen liiketaloustieteitä kyseenalaistanut ja kansantaloustiedettä harrastanut liiketaloustieteilijä uskoi, että ”tarttis tehä jotain”. Ehkäpä juuri Koiviston tapaan ensin rauhallisesti ”fundeeraamalla”.

Ei ole sopivaa unohtaa myöskään sitä, mitä sanoin liiketaloustieteistä tämän kirjoituksen alussa. Myös liiketaloustieteiden teoriat, mallit ja viitekehykset kuten myös menetelmät kaipaavat jatkuvaa kriittistä keskustelua - monitieteisyyden kaksoishaastetta unohtamatta.

Todetaanpa vielä, että tämän kirjoituksen saa tulkita jatkoksi sille vuosia kestäneelle keskustelulle, joka maaliskuussa 2014 julkaistiin toimittamanani kirjana Kriisistä kriisiin: monimuotoisen taantumailmiön monitieteistä tarkastelua. Kirjaa saa verkosta osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-60-5608-1>. Kirjaa jae-taan ilmaiseksi siinä toivossa, että se kannustaisi lukijoita monipuolisuuteen ja ennakkoluulot-

tomuuteen taantuma-, lama-, kriisi- ja eurokriisijäätellessään ja että tutkijat löytäisivät uusia aiheita, ajatuksia ja metodologisia lähtökohtia-kin tutkimuksiinsa. Lisäksi toivoin kirjan esipuheessa, että kirja vahvistaisi lukijoiden kyseenalaistamistaitoja.

LÄHTEET

CHOI, C. JA PAK, W. (2006), Multidisciplinarity and transdisciplinarity in Health Research, Services, Education and Policy: Definitions, objectives and evidence of effectiveness, *Clin Invest Med*. Vol. 29, No. 6.

COLANDER, D., FÖLLMER, H., HAAS, A., GOLDBERG, M., JUSELIOUS, K., KIRMEN, A., LUX, T. JA SLOT, B. (2009), “The financial crisis and the systematic failure of Academic economics”, Working paper No. 1489, Kiel Institute for the World Economy, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1355882.

DONALDSON, L. (2002), “Damned by Our Theories: Contradictions Between Theories and Management Education”, *Academy of Management Learning and Education*, 1: 96-106.

LEHTINEN, U. (2011), Combining Mix and Relation Marketing, *The Marketing Review*, Vol. 11, No. 2.

LEHTINEN, U. (2013), Multiple Disciplinarity in Theory Building: Possibilities of Combining, 1st Annual International Interdisciplinary Conference. AIIIC 2013, 24-26 April, Azores, Portugal.

OSWICK, C., FLEMING, P. & HANLON, G. (2011), From Borrowing to Blending: Rethinking the Processes of Organizational Theory Building. *Academy of Management Review*, Vol. 36, No. 2.

VAROUFAKIS, Y., HALEVI, J. & THEOCARAKIS, N.J. (2011), *Modern Political Economics: Making sense of the post-2008 world*, New York: Routledge.

WHETTEN, D., FELIN, T. & KING, B. (2009), The Practice of Theory Borrowing in Organizational Studies: Current Issues and Future Directions, *Journal of Management*, Vol. 35, No. 3.